

Gyurkó Miklósné**JÁSZBERÉNY POLGÁRASSZONyai**

Azokat kérdezd, akik megélték és túléltek

Beleszülettünk a háborúba, Trianonnal cseperedtünk fel. A mi generációnk szerencsés volt, mert személyesen ismerhette Jászberény vezető rétegének polgárasszonyait és polgárait. Ezek az emberek részei voltak a mindennapi életünknek. A polgárasszonyok karitatív szociális, kulturális tevékenységükkel vívták ki a város köztisztéletét, a szegények szeretetét. Bennünket, iskolás korunkban bevontak munkájukba, s mi örömmel álltunk sorfalat egy-egy magas rangú vendég fogadásán, magyarruhás lányokként őriztük a Lehel kürtöt, ünnepségeken énekelünk, verseltünk, a karácsonyi szeretetsomag angyalai is mi voltunk. Ismertük az akkori Jászságért cselekvő igen aktív helytörténeti kutatógárda jogász, tanár, lelkes, muzeológus, festőművész, költő tagjait. (Egyik jellegzetes képviselőjükről Német Ferenc Pálról éppen tavaly írtam.) Szabadidejüket áldozták fel a társadalmi munka érdekében, sokszor anyagi áldozatot is hoztak egy folyóirat vagy könyv kiadásáért, mert műveltebb társadalmat akartak a jászok földjén. A példaképek tehát előttünk álltak, de hogyan éltünk mi? - Gyermekkorunkra, ifjúságunkra, majd felnőtté válásunkra rányomta bélyegét a két világháború közé zsugorított trianoni Magyarország nehéz helyzete. Úgy életünk, ahogy lehetett: szerényen, szűkrezabottan, ahogy neveltek otthon és az iskolában. Megtanultuk, az apró örömöket is becsülni kell. Ez tette napjainkat, éveinket emlékezetessé. Mi még ott szaladgáltunk Apponyi képviselő fogadásán, közelébe férközve szemtől-szembe láthattuk. Nekünk szenzáció volt, hogy az Úr 1930-as éveiben akadt egy fanatikus ember - Beleznai Ferenc jászberényi szőlősgazda - aki mindenét rászánta egy titok megfejtésére: Attila kincses koporsója után kutatott a Zagyva medrében. A város apraja-nagyja hányszor kikocogott a Külső-Zagyvához az ásatást lesni, figyelni, a hármas koporsó megtalálásának biztos reményében. Sajnos elúszott a kisvagyon, abbamaradt az ásatás.

Szerettünk moziba járni, egyik új magyar film a másikat követte, s a 20 fillér is előkerült a belépőjegyre. Nyáron vidám sétakorzózás volt a főtéren, a Lehel kávéházból kiszűrődő zeneszó mellett múltattuk az időt. Az egész város népe ott nyújtogatta nyakát a főtéren és csodálhatta Thorsneider Arthur német artista kötéláncát. A kákán is csomót keresők ugyan sugdosták, hogy kém, s majd megisszuk még ennek a levét, csak várjuk ki! A város

tele volt állástalan diplomás és okleveles fiatalokkal, ingyen elmentünk tanítani a jobb jövő reményében. A létért folytatott küzdelem volt ez.

Nevelkedés, iskola után

A jázsági vezető réteghez tartozó családok érezték a magasabb fokú leánynevelés hiányát. Magán leányiskolák, majd leánynevelő intézetek létesültek Jászberényben. 1863-ban a Jázság közönségének kívánságára Riszner József és felesége Draudt Thekla leánynevelő intézetet létesített, miután a jászberényi tanács engedélyt és támogatást adott. A Jázság leánynevelése, zenei élete, társadalmi kultúrája is sokat köszönhet nekik. Riszner József a zenei oktatást látta el, Risznerné tanította a történelmet, kézimunkát (varrás, hímzés, ruhaszabás) és a nyelveket (magyar, német, francia). Thekla néni nagyműveltségű, széles látókörű, a jászberényi társadalmi és kulturális élet vezető személyisége volt 23 éven keresztül. A Kunházban az internátusi élet, de maga a tanítás is egészen családias keretek közt folyt. A vallás és erkölcsi értelmi, esztétikai nevelés szociális neveléssel is bővült. A Riszner házaspár határozott törekvése volt egymás támogatására, segítségére ránevelni. Az iskola gyakorlati tárgyai pedig családi életre, gazdaasszonyi feladatokra készítettek elő. A jázsági lányok közül igen sokan folytatták tanulmányaikat a budai és az egri tanítóképzőben és szereztek oklevelet. *„A jászok megféleltek az isteni parancsnak, istenfélelmükkel rászolgáltak a megbecsülésre”*. - Samassa József egri érsek e szavakkal helyezi le az alapkövet 1880-ban az érseki leánynevelő intézetnek. Az Egri Érsekség elgondolása volt, hogy Jászberényben apácák által vezetett intézet létesüljön leánynevelés céljára.

A tanítás 1886. szeptember 30-án kezdődik, az impozáns épület homlokzatán ott ragyog a felirat: Érseki Római Katolikus Leánynevelő és Kisdédóvó Intézet. A szatmárnémeti rendházból négy Szent Vince-rendi irgalmas nővér lett a zárda első lakója. Az eddigi magán leányiskolák beolvadtak az új intézetbe. Risznerék, Komáromy Róza, Pirk Neszta és mások is vállaltak oktatást, nevelést. Az intézet óvodából, elemi és polgári felsőbb leányiskolából állt, internátussal is rendelkezett. A zárda első főnöknője Udvardy Mária Dominika volt. Az intézetben nevelt lányok sokoldalú műveltségre tettek szert, de elsősorban vallásos, magyar honleányokat neveltek. A polgárlányok miután kikerültek az apácák zárdai iskolájából aránylag kevesen tanultak tovább óvó-, tanítónőképzőben, zeneiskolában, kertészeti iskolában, még a gimnáziumot végzetek is elvétele után kerültek egyetemre. Az akkori társadalmi szokásnak megfelelően „nagylánysorba” kerültek. Balogh Sándorné úrasszony, a Nőegylet vigalmi bizottságának elnöknője maga köré gyűjtötte a város színe-java fiatal polgárlányát a társas élet fejlesztése, a családok közötti érintkezés fenntartása céljából. Volt úgy, hogy 50 fehér ruhás lány sorfala között vonult be a magas rangú vendég, más esetben

magyarruhás lánysereg színesítette a fogadtatást. Élőkép-estét rendeztek, műkedvelő előadásokat tartottak, táncvigalom táncvigalmat ért s nem egy a családi élet kezdete lett.

Házasság, polgárház, háztartás

A jó parti az egykori városi polgár szótárából való, de a jáász polgárság szótárából sem hiányzott. Annak idején ingó és ingatlan hozományokkal rendelkező lány volt a jó parti. A jáász felfogás szerint idegenből hozott lányt kockázatos elvenni, idegenbe férjhez menni sem kívánatos. A házasságot, mint megélhetési formát is elfogadták. A lányokkal szembeni követelmények is változtak a két világháború között, a vagyont ekkor már a nő kereseti lehetősége is helyettesítette. A beköltöző egzisztenciának legtöbbször feltételül szabták a házassági szálakkal való megerősítését. A beköltözöttektől elvárták a teljes beolvadást, azt meg szinte megkövetelték, hogy az utódok jáásznak vallhassák magukat. Gyakran előfordult még, hogy a szülők jelölték ki leányuk számára a megfelelő partit, természetesen a hasonló a hasonlóknak örvendett. A palettára felfért az önálló párválasztás, a szerelmi, az érdekházasság, voltak, akik benősültek az após összeköttetéseibe. Városunk középosztályában arra is volt példa, hogy a lányos ház anyagi segítségével szerzett diploma ellenértéke leányuk feleségül vétele volt. A középosztály alsóbb rétegeiben jó partinak számított a köztisztviselő, és általában az, akinek nyugdíjas állása volt. Jó parti volt, ha a kevésbé tehetős egyedül el tudta tartani feleségét. Ha a módos parasztcsaládok fia kitanult, ilyen esetben a családja a lányokat is polgárba járatta, mivel remélhető volt, hogy udvarlóik a fiuk baráti köréből kerülnek ki. A 20-as, 30-as években divatos volt a tanítóképzőben végzett tanítóval, vagy az itt szolgált karpaszományos önkéntessel kötött házasság is. A város polgári társadalmának minden rétegéből kerültek ki az általuk választott feleségek. Felvetődött a két világháború polgári társadalmában is, hogy a házasság már nem a sírig tartott. Volt olyan házasság típus - igaz elvéve -, melyben a magas állású hivatalnok vagy szabad foglalkozású értelmiségi férj egy idő után ráunt háztartásbeli feleségére, s magával vitte a gondtalan öregkor zálogát jelentő nyugdíjat az esetleges új házasságba. Ezért már a jómódú polgári szülők sem ellenezték, hogy valamilyen oklevél legyen leányaik kezében, az adódható vészhelyzetek kivédésére.

Könnyebb volt a vezető értelmiség fiainak, leányainak is, mert kulturált, polgári társadalomban nevelkedtek. Az apa volt rendszerint a mintapolgár, az anya a hagyományörző közéleti polgárasszony. A

XX. század két világháborúja között saját köreibben való házasságkötés a vezető tisztviselői kart jellemezte a legjobban.

Városi módi szerinti polgárházak, családi otthonok

A vezető értelmiségi réteg a városi átlag, de még a jómódú parasztság görbe házaitól eltérő, jellegzetes polgárházakban lakott. Ezt örökölték, építették vagy bérelték aszerint, hogy született jászként volt polgármester, beköltözött bírósági elnök, közjegyző, tanítóképzős vagy gimnáziumi tanár. Ezekben az években még egy iskolás gyerek is tudta, hogy a városunkban melyik a Bathó-palota, a Koller-kastély, a Tarnay-kúria, az Eördögh-, Fecske-, Juhász-, Mallár-, Balogh- vagy a Moller-ház. Volt 4-6-8 ablakos, az utcai fronton hosszan húzódó polgárház bolthajtásos, vaspántos kapuval, vagy fillungos, bélelt rézkilincses ajtóval. Rendszerint 4 szoba volt: ebédlő, szalon, háló és gyermekszoba, de az bővült sok helyen úri és vendégszobával a nagyságtól függően. A fürdőszoba még nem volt minden polgárcsalád lakásának tartozéka, de a gazdagabbak már igényesek voltak. Náluk rézkorlát és fogók övezték a süllyesztett fürdőt, ahol fafűtéses, vízhengeres kályhakkal fűtöttek. Lakáskultúrájukra, ízlésükre jellemző volt a szecessziós álmodozás: diófa ebédlő ezüst- és porcelán készlettel, perzsaszőnyeg, festmények, zenélő órák, levendula illatot árasztó szekrények, zongora, díszes karosszékek. A tágas konyha csillogott a rézedénytől, az éléskamra kincseivel pedig a gazdasszony büszkélkedett. A tágas udvarbelsőket fák, bokrok és virágágyak díszítették, szerették a díszesen megmunkált fából készült filagórt és a hófehér oszlopos tágas tornácot.

Öltözködés, divat

Nem lenne teljes a kép, ha nemoznánk a vezető értelmiség leányainak és asszonyainak korabeli divatviseletéről. Elegáns ruhák, egyszerű színvilág, inkább az anyag és a szabásvonal volt az, ami dominált. Simák, egyszerűek, amilyenek igazán elegáns ruhák tudnak lenni. A fekete, mint örök kedvenc az úrasszonyok ruhatárából sem hiányozhatott. Ebben pompáztak, amikor képviselőt, vármegyei főispánt, hadseregvezetőt vagy külföldi vendéget fogadtak. Igazán pompás viseletük a jáász öltözet volt, de túl drága áron. Ellenben a magyar ruhát ez időben az óvodás kislánytól az idős korig viselték. Habos ingvállból, díszes sűjtásos mellényből, kötényből, húzott szoknyából állott, a fejet ékesítő gyöngyös, szalagos pártával. Aki a 20-as, 30-as években a vasárnapi 11 órai „szagos” mise után részt vett a főtéri déli korzó színes forgatagában, az megállapíthatta, hogy a flancot a polgári réteg iparos, kereskedő vagy a gazdalányok képviselték az akkor, délidőben szokatlan hosszú ruhákban, virágdíszes kalapjaikban.

A polgárasszony közéleti szerepei

Jeles Riszner növendék volt Prusovszky Mária, akinek szűlei a jáászági értelmiség kiemelkedő alakjai, a kulturális és társadalmi élet irányítói voltak. Negyvenéves tanítói működése a múlt századból átnyúlt a 30-

as évek elejéig. Szociális, kulturális tevékenységével adott példát arra, hogy a tanítónak nem egyedül a tanítás és a művelődés elindítása, hanem a felnőttek kultúréletének irányítása is feladata.

Prusovszky Mariska a tanítónői munkája mellett kezdeményező, kivitelező, vezető szerepet töltött be. Más Riszner és apáca zárdai volt tanítványokkal karöltve jótékonykodik a város javára. Mint kisleányka állt a Nőegylet bölcsőjénél annak idején amikor az megalakult édesanyja házában 1879-ben. Érdemeit a díszközgyűlés jegyzőkönyvekben örökítette meg 1929-ben.

Azután olyan idők jöttek, amikor mindenkinek megvolt a maga baja, gondja. A nagy világhégés, az I. világháború rettenetes évei következtek. A középosztály polgárasszonyai rázták fel Jászberény társadalmát. Beálltak önkéntes ápolónőnek a kórházba, hogy a beteg katonák szenvedését enyhítsék, megszervezték számukra az Uzsonna Társaságot, hogy megvendégelhessék őket. Estélyeket, hangversenyeket rendeznek a hadi özvegyek és árvák javára. Erdélyi menekülteket fogadnak, gondoznak, gyermekeiket beiskolázzák, ruhával, tankönyvekkel látják el. Gróf Apponyi Albertné és Angyal Kálmán miniszteri tanácsos segítségével gyermek csoportokat indítottak Belgiumba, Hollandiába Jászberényből, hogy feledtessék velük a háború sok szenvedését, nélkülözéseit. Társadalmi, felekezeti egyenlőtlenségről nem beszélhetünk a Keresztény Nőegylet 1929-es ötvenéves jubileumát ünneplő évkönyve tanúsága szerint. A 68 alapító tag sorában ott találjuk gróf Batthyányi Józsefné, lovag Gosztonyi Ernőné, Szele Gábor püspök, Balogh Sándorné társaságában Leitner Árminné és Grün Jakabné nevét is. A titkári megbízást egy időben Simon Ferenc református lelkész, az ügyészi teendőket Klein Aladár ügyvéd látja el. A 235 rendes tag között pedig ott van a város színe-java, és minden rendű-rangú polgára, akit emberszeretete, áldozathozatala, könyörülete idevezérelt.

Kampány az éhség ellen a 30-as években

Ezekben a viszontagságos években is cselekvőképes Jászberény polgári társadalma. A város tekintélyes úriasszonyai elődeik példája nyomán haladnak a megkezdett úton. Karitatív munkájukat tovább folytatják de új irányba, enyhítő akciókat szerveznek az éhségtől, hidegtől szenvedők számára. A Keresztény Nőegylet tej- és ruhaakciót szervez a sokgyermekes családoknak. Az ingyen tejakció kitett perselyébe szépen hullott a fillér, sőt a pengő is, napi 40-50 család kap 1 liter tejet. Mivel nemcsak az éhségtől, de a ruhátlaniságtól is sokan szenvedtek, nélkülözhető viselt ruhadarabok gyűjtése is beindul. A szegény sorsú, de

tehetséges tanítóképzős fiúkat Prusovszky Mariska néni vette szárnyai alá. Személyenként 1 pengővel járult hozzá a tantestület a taníttatásukhoz havonta.

Az Úrinők Kongregációja az Uzsonna Alap keretében a szegényház lakóit vendégli meg. Sorkosztos akciót szerveznek szegény sorsú gimnáziumi tanulók részére, ruhát és tankönyvet is gyűjtve részükre.

A Szent Ágnes, a Szent Erzsébet Leánykongregáció a zárdai szerzetesnők vezetésével mindenütt ott van, ahol segíteni kell a karitatív munkában. Műkedvelő előadást, kézimunkavásárt rendeznek a gyermekek ebédeltető akciója javára.

Jászberényi Keresztény Misszió karácsonyi vásárt rendez, s ebből ruhát, cipőt, tűzifát vásárol a nélkülöző családok számára. Teadélutánok, színelőadások fáradhatatlan szervezője, rendezője Bartháné Parizsa Biri író. Az egylete 10 éves jubileuma alkalmából magas kiüntetésben részesül.

Él az emberi közösség, s vetélkedve hoznak áldozatot, hogy a szeretet, a könyörületesség mindent átfogó erejével gyámolítsák az arra rászorulókat e kor nehéz megélhetési viszonyai között is. Pedig a búza ára elérte a mélypontját, a város iparos és kereskedő polgársága nagy késedelemmel tudta csak adóját befizetni. A városi tisztviselők sokszor elsején nem kaptak fizetést, mert a pénztár üres volt. Mai ésszel csak álmélkodhatunk azon az újsághíren, amely arról tudósít, hogy először mindig a kistisztviselő réteg kapott késés esetén fizetést. A társadalmi egyesületek hálás köszönetüket fejezik minden áldozatkész közösségnek, egyénnek pénzbeli támogatásukért, adományaikért. A szegények számon tartották Gosztonyi földesúr adományát, Fecske Sándor malomtulajdonos jótetteiről pedig legendák keringtek, az ő malmából segítséget kérő nem ment ki üres kézzel.

Volt-e jövője a középosztálynak a két világháború között? - Igen, Trianon ellenére is. Ebben a nehéz időszakban városunkban a vezető és egyszerű polgárok gondolkodása azonos, összetartó volt. Ezekben a családokban irányvonalat kaptak a gyerekek a keresztény felebaráti szeretetre, hazaszeretetre, a jáász összetartozás eszméjének ápolására.

Ünnepnapok, közösségi vigalmak

A jáász polgári életformát jellemezte a családok közötti kapcsolattartás rokoni, baráti vagy hivatalbeli alapon. Emberségesebb világ járta akkoriban. A társadalmi életet házi hangversenyek, társas összejövetelek, felolvasások, táncvigalmak, névnapok köszöntése élénkítette. Márton napján, amikor már sűrűbben szitált a hó a füstölő kémények felett

vidám asztaltársaság fogyasztotta a hagyományos Márton-napi ludat. A csízió szerint ha vörös volt a csontja, hideg tél lesz. Erzsébet és Katalin köszöntésekor már foga volt az időnek, bundát lehetett ölteni. András napi estén az eladó soros lányok kivonultak a vendéglátó úrnő konyhájába, és ólmot öntöttek. A Luca napi vendégségben a lányok gombócfőzése dominált, vidám visongással halászták ki az első feljött gombócot, mely a jövőendő férj nevét rejtette. Mikulás után már kezdődtek a disznótorok. Szaladtak a napok, a polgár házakban erősebben fűtötték a széles hátú kályhákat, hosszabbak lettek a lámpafényes esték, s mire a Zagyva befagyott, elérkezett karácsony. Csöngettyű hangjára feltárult a szárnyasajtó, s ott állt a gyertyával, ezüstoffényű dióval, cukorral díszített, mennyezetig érő karácsonyfa, az alja terítve ajándékkal. A fehér terítővel takart asztalra pulykát, mákos kalácsot tált a háziasszony, szokás volt diót, mogyorót törni. A harangszó szavára meleg holmiba bújt a család, s a házbeli cselédekkel együtt elindultak az éjféle misére. Áhítattal tértek haza, ilyenkor ittak forralt édes bort. Farsangkor megélenkült a társasági élet: bálók, táncvigalmak, társasvacsorák, közös korcsolya és szánkóverseny. Február 2-án, Gyertyaszentelő napján tartották a híres, főköttős jászbalet. A jász eszme ápolása, és egymás megismerése céljából minden évben más-más jász községben rendezték meg. A Budapesten megjelenő Képes Krónika írja az 1924-es számában az éppen Jászárokszálláson megtartott bálról: *„Kilenc órára zsúfolásig megtelik a nagyterem. A táncot hat magyarruhás pár nyitotta meg a palotással. Ezután az egész terem táncoló tömeggé alakult. Rozmaring, levendula, a gyöngyvirág és a rózsa illata áradt szét a teremben, amint a szép jász-lányok és jászasszonyok az aranypikkelyes főköttőben a kényes-fényes jász urakkal táncba fogtak.”*

S ha eljött a nyár, beköszöntött a fürdőélet a Zagyván, a kedvelt Bahtó-kertben az értelmiség társas élete megélenkült. Úszás, kajakozás, tenisz, kártya, társasági csevegés közt válogathattak. Kedvenc és látogatott fürdő, nyaraló helye volt a középosztálynak Jászberényből is az Adria gyöngyszeme: Abbázia. Baráti családok együtt mentek, általában „havi 200 pengő fixszel” már elérhető volt. Vastagabb pénztárca kellett ahhoz, hogy a klimatikus üdülőhelyen, az adriai Lovránában keresse gyógyulását a tüdőbeteg. Közszájon forgott a városban a gazdag hentes mondása, amikor a lányát innen hazahozta: *„Tudja, hány mázsa húsba került nekem ez a két kiló amit felszedett?”*

Róza néni e kor ismerője, emlékezője

Pár száz méterre lakunk egymástól immár szűk félévszázada. Kocsis Lajosné Tóth Rozália ez év december 4-én, Borbála napján tölti be a 94. életévét. Beszélgetésünk alatt mondanivalójából kikerekedik a múlt. Korán dolgoznia kellett, hisz kilencen voltak testvérek. Elmosolyodik amikor visszaemlékezik arra, hogy neki papírruhája volt. Édesanyja gondosan mérlegel, amikor dobra verhető, pengős-napszámú világából leányát a fixfizetéses polgárasszonyok szolgálatába adja. Tizenötévesen Bathó Jánosék konyháján sűrög-forog, amikor a ház ura gróf Apponyi Albertet, Jászberény város jeles képviselőjét látja vendégül. Vacsora végeztével a magas rangú vendég a konyhaszemélyzetnek is köszönetet mondott. A még szinte gyereklány kezét akart csókolni, de Apponyi nem engedte, viszont kislány létére a legnagyobb borralalót kapta. Régi szokásokról mesél. Minden úriházhhoz bejárt egy tanyai asszony, aki rendszeresen tejet, vaját, túrót, tojást, baromfit hozott a házhoz. A ház úrnőjének megszólítása tekintetes, nemzetes vagy nagyságos asszony volt. Piacra, üzletbe is eljártak vásárolni, ilyenkor a kosarat vitte asszonya után. Itt ismerte és tanulta meg a polgári étkezési szokásokat, rendet. Leves után rendszerint főzeléket tálaltak friss hússal, a tésztafélét inkább sütemény formájában fogyasztották. Gyarmatárú: narancs, füge, datolya, mindég terítéken volt. Emlékezik, hogy a vezető réteg családjai között nagy volt a baráti összetartozás, gyakran látogatták egymást. Ha délután volt az összejevetel, finom aprósüte-

ményt, tortát szolgáltak fel teával vagy más italféleséggel. Gyakori volt a társas vacsora meghívás. A kiskorúaknak a vendégek üdvözlése után a gyerekszobában volt a helyük. Róza néni emlékezetből sorolja a Bathó-, Firiczky-, Balogh-, Almássy-, Elefánthy-, Mallár-, Fecske- régi családok nevét, még arra is emlékszik, kik jöttek gyalog és ki jött gumirádlis hingtóval. A szolgálólányok vidám esti vízhordásakor a Bundás-kút volt a terefere színhelye. Bizony, a kannák rézvereteinek csillogása, a ropogós, a lány keményített tiszta köténye rangsorolta úrasszonya házát is. A régi sárgult cselédkönyv lapjain olvasom Róza néni minősítését: Végtelen szorgalmas, hűséges. Így igaz, mert férjhezmenetele után is mint bejárónő dolgozott a régi házaknál.